

† IVAN VRHOVNIK¹

DR. JOŽERUS

Kroniki slovenskih mest je usojena bridka naloga, da zabeleži za 8. marec t. l. smrt staroste svojih sotrudnikov, ki je iz čistega idealizma vršil delo in naloge kronista že davno, preden je bila ustanovljena naša revija.

Rojen je bil dne 24. junija 1854 v mezniji pri cerkvi sv. Petra v Ljubljani v času vstajajoče evropske demokracije, a najhujšega ponižanja našega naroda. Bil je torej član generacije, ki ji je bilo namenjeno, da izvrši preporod slovenskega naroda skoraj do kraja. Pokojnik je bil pri tem junak svoje vrste. Očeta, cerkvenika in meščana iz Kamnika, je izgubil v devetem letu starosti. Že v mladosti je bil molčeč in miren. Skrbna mati Franja, roj. Pobiljšar iz Rudnika pri K. (u. 1895), mu je rekla: »Veš kaj, ker si že tako redkih besedi, bi bilo najboljšje, da greš za jezičnega dohtarja. Tam boš za vsako besedo plačan.« Iz teh mladostnih nagnjenj je dozorel potem mož nenavadnih svojstev duha in srca, človek neverjetne skromnosti, a prav bajevne delavnosti. Šel je pa med duhovnike, ki so bili tedaj edini del razumništva, ki je čutil z narodom. Kakor velikemu škofu Slomšku je bilo tudi Vrhovniku glavno načelo: Malo govoriti, mnogo delati, vse potrpeti.

Njegovih zaslug za splošno slovenstvo na mnogih poljih tukaj ne moremo ocenjevati, ocenili jih bodo v vsej ogromnosti šele bodoči časi. Saj zasluži, da se o njem napiše cela knjiga. Danes pa le že lahko rečemo, da je bil tudi on eden izmed idejnih mož našega narodnega preporoda. Ta odlika mu gre v prvi vrsti glede narodne obrambe, ki ji je bil iniciator in najodličnejši delavec vse svoje dni. Kot globok poznavalec našega ljudstva je jako občutil vse naše narodne krize. V svoji skromnosti ni spregovoril dosti javnih besedi, vendar je že čar njegove osebnosti deževal tako silno, da je javnost gledala nanj kot na avtoriteto. Bili smo si svesti, da nosi v sebi karakter pravega narodnega voditelja. Ni ga Slovenca, čigar srce bi bilo z utripanjem življenja v naših mestih zvezano, lahko rečemo, tako organično, kakor je bilo pri pokojniku. Do mladine, ki jo je tujska premoč prav v mestih tako naglo odtujevala, je njega vezala naravnost ganljiva ljubezen. Vsak signal ogroženosti z narodne meje, vsak pojav v naših mestih je našel v njegovi duši najkrepkejši odmev. Zaradi tega so njegove zasluge za ustvarjanje solidne in realne narodne zavesti kakor med aktivnimi politikami in javnimi delavci sploh, tako tudi pri vsem slovenskem ljudstvu večje nego marsikoga drugega. Kljub temu pa Ivan Vrhovnik, žalostno a resnično, v širokih slojih ni bil mnogo znan, vsaj ako ga primerjamo z mnogimi enodnevni veličinami.

¹ Slika Ivana Vrhovnika je izšla kot umetniška priloga v 3. številki »Kronike«.

Kot mlad dušni pastir je pokojnik bival zunaj Ljubljane 14 let (1877—1891), in sicer v Sori, Naklem, Dobu in Šentgotardu. Njegovo rojstvo in šolanje ter ves ostali del življenja pa so tesno spojeni le z mestom Ljubljano. Ko je dozorel v moža, ga je srečna roka mestnega župana Ivana Hribarja 1891 izbrala za mestnega župnika pri cerkvi sv. Janeza Krstnika v Trnovem. Kot pastir južnega dela svojega rojstnega mesta je Vrhovnik vztrajal dolgih 27 let in bil svojim župljanom ne le diven, nedosežen zgled, temveč tudi iskren in ljubezniv prijatelj in svetovalec. Že sama njegova nepopisna korektnost v občevanju s slehernim človekom je bila zmožna viliti tolažbo in vero bičanin od vsakdanjih skrbi in nadlog. Koliko je storil dobrega z dejanjem, o tem bo vedela pripovedovati z globoko hvaležnostjo prihodnjim rodovom marsikatera hiša. V svoji knjigi »Trnovska župnija v Ljubljani« je napisal Vrhovnik med drugim življenjepise vseh trnovskih župnikov in bil prisiljen dati tudi svojega. Toda njegova brezmejna skromnost mu ni dovolila več ko 14 tiskanih vrstic (386). Kdor pa to knjigo pozorno prebira, bo med brezosebno opisanimi dogodki, n. pr. med zgodovino obnavljanja trnovske cerkve, ko jo je potres 1895 hudo poškodoval, hitro pogrešil in zasledil njegovo osebo kot glavnega akterja.

Poleg svojih službenih dolžnosti si je značajni mož naprtel še nešteto drugih in jih vršil z enako vnemo in hladno točnostjo. Njegovo največje veselje je bilo pisateljsko delo na polju slovstvene zgodovine in zgodovine sploh. Apih, Kaspert, Koblar, Kos, Orožen, Rutar in Vrhovec so bili generacija, ki je zastavila prva svoje sile ob raziskavanju slovenske narodne preteklosti. Ivan Vrhovnik, ki mu je bila dana sreča, da jih je vse preživel, je bil tem mozem enakovreden drug in tovariš, ne sicer po univerzitetnih spričevalih, pač pa po svoji izobrazbi ter vestnosti in zanesljivosti svojih izsledkov.

Vrhovnikovo zgodovinarsko delo je znamenito po svojem obsegu in vrednosti. Kjerkoli je služboval, vsaki župniji je napisal njeno zgodovino in nabral v njej mnogo kulturno-zgodovinskega drobiža. Vrnivši se v rojstno mesto, pa se je posebno zatopil v preteklost Ljubljane. Po prezgodnji smrti Iv. Vrhovca (1902), po smeri raziskavanja najbližjega tovariša, je bil Vrhovnik edini temeljiti poznavalec glavnega mesta slovenskega naroda. Mestni župani so se ob mnogih prilikah obračali do njega, pokojnik jim je bil vselej in vedno uslužno na razpolago. V veliko zaslugo mu moramo šteti, da je rešil spomenik na osuševanje Barja pred zahtevami, da se prepleska v spomenik Napoleonovi Iliriji. Prekrščevanje starih ulic, ki je danes že kronična bolezen mnogih nepoklicanih, je, kakor že pred njim Vrhovec, ostro obsojal. Zaman pa je bil njegov trud, da pridobi z vlogami in podpisi prizadetih svoji Koleziji nazaj njeno starinsko ime.

Ajdovščini, brezimnemu trgu, ni mogel prioriti imena niti s članki v dnevnem časopisju.

Ko je stopil 1918 v zasluženi pokoj, se je posvetil le raziskavanju preteklosti. Mila usoda mu je določila v ta namen časa dobrih 15 let, ki ga je bil bolj vesel ko vsega bogastva sveta in ga je hlastno črpal v neutrudnem delu dan za dnevem. Z njemu svojstveno energijo in čebelično marljivostjo je prebrskal arhive mestne občine, narodnega muzeja, škofije in mestnih župnij in izkopal iz njih zlasti za topografijo stare Ljubljane in zgodovino njenih cerkva dragocenih podatkov. Za Kobljarjev Slovenski list, Slovenski narod, Jutro in življenje in svet, pa za Ljubljanski zvon, oba Slovana, Zupanovo Danico, Dom in svet, Izvestja in Glasnik Muzejskega društva in vse publikacije šolske Družbe sv. Cirila in Metoda (tem je bil do nedavno tudi urednik) je napisal v svojem sila prijetnem slogu vrsto člankov in razprav, ki bodo ostale dragocen vir vsakomur, ki bo hotel povprašati knjigo o veselih in žalostnih dneh slovenske preteklosti in ljubljanske še posebej.

Ker so vsi ti Vrhovnikovi spisi raztreseni in razpotaknjeni po listih in revijah, žal ne morejo prispevati, da bi se sedanji rod Ljubljančanov poglobil v svoja domača tla vsaj v toliki meri, kakor je bilo mogoče v dobi, ko je njegov sošolec Vrhovec še izdajal o Ljubljani cele posebne knjige. Vrhovcu tega se je pokojnik s pravim imenom prav redko podpisal; skrival se je za imeni in značkami kakor: Emonski, Pobiljšar, Podlipec, p-p, I. V., Nestor, Staroslav, Stsl. itd. Sadove njegovega v tiskane črke spremenjenega duševnega truda je torej težko pregledati. Naj tu naštejemo le štiri najvažnejše. V Danici 1902-03 mu je izdajal T. Zupan v silno motečih presledkih razpravo: Zatrti ljubljanski samostani, cerkve in kapele. V njej so zbrane za mestno topografijo in slovensko slovstveno zgodovino izredno važne, temeljne ugotovitve, pa moramo le obžalovati, da stvar še vedno ni doživela ponatisa (prim. Vero in življenje 1928, št. 1). V Izvestjih Muz. društva 1906 je natisnil jedrnat članek: Slovenska imena ljubljanskih ulic pred sto leti. Še posebno skrita pa je v Jutru 1923 (št. 272-291) natisnjena topografija Ljubljane iz l. 1802. Prav mično opisane »Gostilne v stari Ljubljani« iz Jutra 1926 so pa edina v ponatisu izišla Vrhovnikova stvar o Ljubljani. L. 1903. je izdal in opremil s pripombami v rokopisu ostala poglavja Iv. Vrhovca o zgodovini šentpeterske fare v Ljubljani.

Razen tega je bilo pokojniku le še v dveh primerih usojeno, da vidi svoje delo tiskano v posebni knjigi. Temeljit življenjepis in podrobno bibliografijo svojega prijatelja Iv. Vrhovca je sestavil že takoj po njegovi smrti, izdalo pa mu ga je ob podpori mestne občine Muzejsko društvo za Slovenijo šele ob 80-letnici Vrhovčevega rojstva (1933). Druga Vrhovnikova samostojna knjiga pa je zagledala beli dan na ta način, da jo je sam založil. Kot kronski upokojenec je žrtvoval zanjo svoje borne prihranke, a knjige se je razprodalo tako malo, da tiskovni stroški danes še vedno niso pokriti. (Mestna občina mu je šla toliko na roko, da je odkupila klišeje priloženih slik in naročila deset izvodov knjige.) Ta knjiga je: Trnov-

ska župnija v Ljubljani (1933, 447 strani z zemljevidom in 62 slik). V uvodni besedi pravi pisatelj skromno: »Zdaj izročam bivšim župljanom pisan spomin, knjigo, ki opisuje preteklost trnovske župnije z željo, da bi zbujala zanimanje za ožjo in širšo narodno zgodovino in v nemala ljubezen do lepega trnovskega kraja bele Ljubljane.« To pa ni zgolj opis cerkve in župnišča, župnikov in kaplanov, kakršne najdemo v naši starejši literaturi in kakršno si želijo naši cerkveni zgodovinarji celo še danes (prim. Glasnik Muz. društva 1934, 123). To je uspela monografija kar o celi južni polovici ljubljanskega mesta v polnem smislu modernega demokratskega naziranja, ki ne vidi samo hleva in pastirja, ampak tudi »ubogo gmajno«.

Vse, kar je od Vrhovnikovega literarnega prizadevanja dostopnega javnosti, je pa spet le skromen delček. Daleč največji del je še zakopan v številnih beležkah in lističih njegove rokopisne ostaline. Nekaj vprašanj je pokojnik tako obdelal, da so kar godna za tisk. Njihovi naslovi so tile: Ljubljanski meščanje iz l. 1752.; Zgodovina cerkve sv. Krištofa in pokopališča; Kravja dolina; Cerkev sv. Florijana (ta rokopis je bil naročil preprosti florijanski cerkovnik K. Lahajnar, a ga zaradi vojne ni mogel založiti). Do konca svojih dni je učeni pisatelj pridno spopolnjeval tudi vse že natisnjene svoje stvari. Tako bi n. pr. drugič natisnjene »Gostilne« narasle na dvakratni obseg prve izdaje. Od neobdelanih stvari pokojnikove zapuščine je gradivo o njegovi rojstni župniji sv. Petra v Ljubljani menda najobširnejše.

Ob možatem samozatajevanju je hranil Vrhovnik svoje spise in ni nikoli potožil, da ni založnika. Šele ko ga je ob njegovi 75 letnici ljubljanski občinski svet izvolil za častnega meščana, je dobil iz ust g. župana zagotovilo, da bodo njegovi spisi o Ljubljani le zagledali luč sveta. Vse je kazalo, da se bo leto poprej otvorjena knjižna serija mestne občine z naslovom »Ljubljana nekdanj in sedaj« nadaljevala in začela prinašati Vrhovnikove rokopise drugega za drugim. Le žal, da od obljub ni prišlo do dejanj.

Ko je lani pričela izhajati »Kronika ljubljanskega mesta«, ji je pokojnik z veseljem prispeval pet prav lepih člankov. Trije, ki so deloma že izšli, so tako tehtni, da jih je notiral celo tuji svet (Strasbourg). Do lanske jeseni je izdelal iz svojega gradiva še poglavje o preteklosti šentpeterske vojašnice (zavetišče za gobave — lazaret — vojašnica). Vodenica mu je med tem že zabranila, da bi mogel še napraviti po mestu kak izprehod. In glejte, v tej svoji neobgljenosti se je zatekel k študiju spisov Jerneja Lenčka. S tem finim estetom in poznavalcem Ljubljane iz l. 1857., torej iz let svoje mladosti, se je rajnki bavil že l. 1929., ko je napisal za Jutro (št. 81) članek: Za lepoto Ljubljane. Zdaj se je k temu povrnil. Z Lenčkovimi voščili Ljubljančanom v roki se začne sprehajati v duhu po sedanji Ljubljani ter jo še enkrat primerja z licem, ki ga je imela pred 70 leti. Svoje nekdanj neutrudno pero je moral odložiti, ko je hotel k temu obdelati še Lenčkova voščila Slovincem. Ker je to njegovo poslednje pisanje in mu je dal pomem-

ben naslov: Ljubljana, bodi bela!, se zdi, kakor da je hotel pokojnik v Ljubljani živečemu rodu Slovencev izraziti in rahel način svojo poslednjo željo.

Z Ivanom Vrhovnikom ni odšel z dobrotami tega sveta oblagodarjen član meščanske družbe. Izgubili smo z njim duhovno veličino, kneza narodne misli in dela, ki je vsakemu narodu prisojen komaj vsakih sto let. O njem in njegovi vrednosti ni treba delati

nobenih legend. Ako se bo o njem pisala resnica, bo enaka legendi. Saj je ob suverenem preziranju kričave osebne reklame in gmotnih koristi opravljaj mnogostransko delo edino zaradi vzvišene ideje, ki se ji pravi ljubezen do naroda in domovine. Ivan Vrhovnik je redek Slovenec, ki je doumel korenine svojega in narodnega bivanja v velike globine. Zato mu je zagotovljeno večno brstenje.

LJUBLJANA, BODI BELA!

† IVAN VRHOVNIK

Tako je klical z županskega prestola njen dolgoletni načelnik *Janez Nep. Hradecki*, čigar »je bilo srce goreče za čast in prid in blagorstvo Ljubljane, ljubice nebes in sreče« (Prešeren).

Ljubljana, bodi bela! Po njeni lepoti je hrepenel in vse storil, da bi jo povzdignil ob času njenega ponižanja po potresu mestni župan *Ivan Hribar*. Prestvaril je Ljubljano v moderno mesto.

Ljubljana, bodi bela! Njene preurejene ulice in trgi, njeni mostovi in njen stari stražnik grad so najvidnejši dokazi, kako skrbi za lepoto Ljubljane sedanji predsednik dr. *Dinko Puc* ob navdihu prenovitelja Kraljevih Hradčanov, ljubljanskega rojaka arhitekta *Jožefa Plečnika*.

Ljubljana, bodi bela! — je zaklical pred 78 leti žirovski kaplan, brezovski rojak *Jernej Lenček* (SBL I 634), ko je jel izdajati koledar »*Slovenski romar*«. Iz njegove raznovrstne tvarine nas zanimajo članki, ki zadevajo našo Ljubljano. V prvem letniku 1857 prekipeva rodoljubni pisatelj za njeno lepoto s pesmijo »Beli Ljubljanji se limbar poda«. Za kratkim, jedrnatim člankom Petra Hicingerja »Zgodba Ljubljanskega mesta« sledi »*Nektere vošila*«, najprej »*Ljubljančanam*«. V uvodu »voščilom« piše Lenček: »De bi Ljubljana, ki se bela, to je lepa imenuje, v svoji notranji in zunanji podobi vedno lepši prihajala, ter domačim in ptujim prav prijetna postala. Zatorej voši svojemu ljubljenemu mestu nektere premembe, poprave in naprave, ktere, če ne naglo, naj bi se vsaj s časoma gotovo speljale.«

Svoja voščila je objavil v 13 točkah. Ker utegnejo zanimati ljubitelje Ljubljane, jih navedemo tu s pripombami ali dobesedno ali vsebinsko po vrsti.

1. V prvi točki je Lenček vzel na piko *Marijin trg*, »ki je skoraj središče Ljubljanskega mesta«. Na srcu mu je bilo prenovljenje in ozaljšanje frančiškanske cerkve. Ta želja se mu je izpolnila. Uravnane so bile stopnice do cerkve, v stopniških zakotjih zasajen park, pročelje cerkve ozaljšano s freskami domačega umetnika frančiškana o. Aleksandra Robleka, njeno sleme poveličano s kipom M. D.

Na Marijinem trgu je Lenčka v oči bodla mesnica, Štrukljeva iz šiške, poleg Bučarjeve prodajalne, ki je imela nazadnje ravno streho, a na njenem sprednjem

robu za okras in reklamo vrsto buč. V kotu med Bučarjevino in Ljubljanico so ženske prodajale kruh (Podkrajšek). Na Marijinem trgu so se utaborili branjevci s sadjem in pečenim kostanjem, ob sejnih pa Gorenjci z domačim suknom, gorenjskimi preprogami in raševino. Na mestu mesnice, »ki se na tem kraju kar nič ne spodobi«, si je želel Lenček lepo visoko hišo. Od 1905 stoji tam Prešernov spomenik, za njim je visoka hiša italijanske zavarovalnice. Mimo njiju pa se je odprl izpred mosta direkten dohod na šentpetrski nasip.

Kakšna je bila ona stran Marijinega trga med špitalskim mostom in Gledišno (zdaj Wolfovo) ulico? Ondotni vrtec, ki mu je pisatelj želel, da bi se spremenil v lep, zal, prijazen vrtec z lepo ograjo, je bil povod naslednji jako zanimivi opazki:

»Sploh pa naj bi se v mestu in predmestjih *vrtno ograje* tako speljale, da bi se noter videti zamoglo; zakaj le taki vrtni kinčajo mesto; nasproti pa so s celoma narejene ali zidane ograje človeškemu očesu nevošljivke in v mestih celo nepristojne.«

Glede vrtnih ograj v Ljubljani le ni še vse tako, kakor si je želel Lenček. So tu nekatere starejše stavbe z visokimi zidanimi ograjami, ki jim manjka samo še strelnic, pa bodo prave trdnjave.

Rajni starina Ivan Žan je pravil, da je bil krog l. 1842. ob špitalskem mostu proti sedanji Wolfovi ulici nekaj stolp. V njegovem pritličju je imel svojo delavnico neki padar (Bader, izprva topličar, naposled brivec, zoboderec, ranocelec).

Kakšen je bil Marijin trg leta 1738., kaže spodnji del Metzingerjeve slike sv. Florijana v šentpetrski cerkvi (I. Vrhovnik, IMK 1905, 171). Sliki trga iz Valvasorjeve dobe, oziroma iz srede 19. stoletja sta na str. 24/25 lanske »Kronike«.

2. »Naj bi se v Gledišnih (zdaj Wolfovih) ulicah stara, nerodna hiša pod števil. 39, imenovana »zum Rösselwirth« odkupila, odpravila in s tem silno obiskovana ulica razširila in zlepšala.«

Reselbirt je segal s svojim l. 1874. imenovanim »vagonom« skoraj do srede ulice (Iv. Prijatelj, Janko Kersnik, VI 125). Na izvesku se je zibal na zadnjih nogah belec z napisom »zum Weissen Rössel«. Auer, lastnik te gostilne — imenovala se je po njem tudi